

SOCIAL CREDIT SYSTEM: THE INITIAL CONDITIONS AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE HISTORICAL PHENOMENON

Bahodir Bobir ugli Sattorov¹

Mikrokreditbank Bukhara Region, Romitan BXM Operational Branch

KEYWORDS

discipline, control, surveillance, panopticism, Confucianism, legalism, financial rating, social rating, social credit system, artificial intelligence

ABSTRACT

This article explores the doctrinal foundations and historical prerequisites of the "Social Credit System" (SCS), a project implemented in the People's Republic of China since the early 2000s and currently being "exported" to other countries. The study analyzes both specifically national, Chinese sources and the prerequisites for the formation of the modern social credit and control system, as well as external influences, particularly from the history of Western European political and legal thought and Western social institutions. By examining the Social Credit System as a technology for societal surveillance and control, the authors trace its roots to Jeremy Bentham's "Panopticon" project, Taylorist management philosophy, Confucian and Legalist traditions of imperial China, ideas and institutions from the Chinese Cultural Revolution, and American financial scoring systems. The research employs historical, systematic, comparative legal methods, deconstruction methods, and socio-philosophical and political analysis. The article incorporates the latest publications on the subject. It critically analyzes doctrinal sources such as works by J. Bentham, F. Taylor, and other authors. This study represents the first examination in domestic literature of the historical and doctrinal prerequisites of China's Social Credit System. It builds on the work of foreign scholars who have explored the history of the SCS. For the first time, Confucian ideas and Legalist school ideas are interpreted as complementary sources of the contemporary social control system deployed in China. The article details the process by which the Chinese leadership recognized the need for the SCS, analyzing the goals of this technology. As noted by the authors, the Chinese SCS and related control technologies form a unique "bridge" linking the "Western" development of social institutions with typically "Eastern" political and socio-cultural traditions. The conclusion highlights both the positive aspects of SCS implementation and the "shadow" side of this process, including its reverse and all associated challenges.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.11389964**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Department of Commercial Bank Management, Mikrokreditbank Bukhara Region, Romitan BXM Operational Branch, Uzbekistan (bahodir_sattorov@bk.ru)

IJTIMOY KREDIT TIZIMI: TARIXIY FENOMENNING DASTLABKI SHARTLARI VA TA'LIMOT ASOSLARI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

intizom, nazorat, kuzatuv, panoptizm, konfutsiylik, legizm, moliyaviy reyting, ijtimoiy reyting, ijtimoiy kredit tizimi, sun'iy intellekt

ANNOTATSIYA/AHHOTACИЯ

Maqola "Ijtimoiy kredit (ishonch) tizimi" (IKT) doktrinal asoslarini va tarixiy shart-sharoitlarini o'rganishga bag'ishlangan. Ushbu loyiha Xitoy Xalq Respublikasida 2000-yillarning boshidan buyon amalga oshirilmoqda va hozirgi kunda XXRdan dunyoning boshqa mamlakatlariga "eksport qilinmoqda". Tadqiqot davomida zamonaviy ijtimoiy reyting va nazorat tizimini shakllantirishning milliy, xitoy manbalari va tashqi, asosan, G'arbiy Yevropa siyosiy-huquqiy tafakkuri va ijtimoiy institutlarining tarixiga oid manbalar tahlil qilindi. "Ijtimoiy kredit tizimi"ni jamiyatni nazorat qilish va kuzatish texnologiyasi sifatida ko'rib chiqayotgan holda, mualliflar uning ildizlarini J. Bentamning "Panoptikum" loyihasi, Taylorning menejment falsafasi, Xitoyning Konfutsiy va legizm an'analari, Xitoy madaniy inqilobi davridagi g'oyalar va institutlar hamda Amerika moliyaviy reyting tizimlarida topdilar. Tadqiqot davomida tarixiy, tizimli, qiyosiy-huquqiy metodlar, dekonstruktsiya, ijtimoiy-falsafiy va siyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Maqola bu masalalarga bag'ishlangan yangi nashrlar asosida yozilgan. Doktrinal manbalar: J. Bentam, F. Taylor va boshqa mualliflarning ishlari batafsil tahlil qilindi. Ushbu ish milliy ilm-fanda Xitoyning ijtimoiy kredit tizimi tarixiy va doktrinal shart-sharoitlarini o'rganishga qaratilgan birinchi tadqiqot hisoblanadi. U xorijiy olimlar tomonidan SSK (ijtimoiy kredit tizimi) tarixini o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarni rivojlantiradi. Birinchi marta, Konfutsiy g'oyalari va fagja (qonunchilar) maktabi g'oyalari XXRda amalga oshirilayotgan zamonaviy ijtimoiy nazorat tizimining o'zaro to'ldiruvchi manbalari sifatida talqin qilinmoqda. XXR rahbariyati tomonidan IKT ni yaratish zarurligini anglash jarayoni batafsil bayon etilgan, bu texnologiyaga yuklangan vazifalar tahlil qilingan. Mualliflar ta'kidlashicha, Xitoyning SSKsi va u bilan bog'liq nazorat texnologiyalari g'arblik ijtimoiy institutlarning rivojlanish tarixini o'ziga xos "ko'prik" sifatida an'anaviy "sharqiy" siyosiy va ijtimoiy-madaniy an'analalar bilan bog'laydi. Xulosada IKT mexanizmlarini joriy qilishning ijobiy tomonlariga ham, ularning "soya" tomonlariga, bu jarayonning teskari ta'siri va unga bog'liq barcha muammolarga ham e'tibor qaratiladi.

Global inqiroz sharoitida, bu insoniyat duch kelayotgani ko'rinmoqda, ko'plab siyosiy va huquqiy institutlar jiddiy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ehtimol, davlat (kengroq ma'noda – ommaviy) boshqaruvida inqirozli o'zgarishlar eng sezilarli va birinchi bo'lib yuzaga kelmoqda. Bir tomondan, aynan ommaviy boshqaruv zamonaviy muammolar, masalan, yangi xavfli infeksiyalar tarqalishi, iqtisodiy turg'unlik, ijtimoiy beqarorlik, ekologik rivojlanish chegaralariga yetish va amaldagi siyosiy institutlar oldidagi jamiyatning ortib borayotgan talablariga to'g'ridan-to'g'ri duch keladi. Boshqa tomondan,

aynan shu erda biz "To'rtinchi sanoat inqilobi" deb nomlangan ilg'or texnologiyalarning, sun'iy intellekt (Artificial Intelligence), neyron tarmoqlar (neural networks), katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish usullari (Big Data) va hokazolarni qo'llanilishini kuzatishimiz mumkin. Ehtimol, zamonaviy ommaviy boshqaruvda, bugungi kunda aynan ko'z o'ngimizda kelajak dunyosining paradigmatic asoslari yotqizilmoqda.

Ommaviy boshqaruv sohasiga tegishli va uning doirasida tobora ko'proq ahamiyat kasb etayotgan eng qiziqarli hodisalardan biri, bu subyektlarning xulq-atvorini nazorat qilish texnologiyalari bilan birgalikda ijtimoiy reyting tizimlarini yaratish amaliyotidir. Hozirgi vaqtda eng rivojlangan tizim, 2007 yildan boshlab XXRda joriy etilgan "Ijtimoiy kredit (ishonch) tizimi" (shehui xinyong tixi / 社会信用体系, keyingi o'rinlarda – IJT)dir.

IJT maqsadi va tamoyillari birinchi marta XXR Davlat Kengashi Kotibiyati tomonidan 2007 yil 23 martdagi № 17 qarorida rasmiy ravishda shakllantirilgan. Aslida esa, yagona reja asosida IJT ni joriy etish ishlari XXRda faqat 2014 yilda boshlangan. Bugungi kunga kelib IJT yagona tizim yoki platforma sifatida faoliyat ko'rsatmaydi, balki XXR markaziy va mahalliy hokimiyati alohida tartibga soluvchi-nazorat mexanizmlari bilan tajriba o'tkazayotgan loyihadir. Shu tarzda loyiha sifatida, xitoy IJT si hozirgi kunda, birinchidan, butun mamlakatni qamrab oluvchi "ishonchni buzadigan shaxslar" ("qora ro'yxatlar") va yaxshi fuqarolar ("qizil ro'yxatlar") ro'yxatlarini; ikkinchidan, faqat mahalliy darajada amal qiladigan va mahalliy davlat idoralari va/yoki tijorat korporatsiyalari tomonidan boshqariladigan fuqarolar va tashkilotlarga reyting berish bo'yicha pilot loyihalarni o'z ichiga oladi (bunday loyihalar moliyaviy reyting vositalariga tayanadi, lekin ularni moliyaviy-kredit munosabatlari doirasidan tashqari subyektlarning xatti-harakatlariga, ya'ni qo'shnilar bilan munosabatlar, mamlakatda hukmron partiyaga sodiqlik, qariyalarga g'amxo'rlik, oiladagi munosabatlarga tarqatadi, va hokazo; ball-reyting tizimlari algoritmlari ularning yaratuvchilari tomonidan oshkor etilmaydi).

Subyektlar (fuqarolar va yuridik shaxslar) xatti-harakatlarini hisobga olish va reytinglash vositasi sifatida IJT zamonaviy kuzatuv va ma'lumot yig'ish texnologiyalari bilan yaqin aloqada bo'ladi: shaxsni olomon orasida aniqlash imkonini beruvchi tashqi kuzatuv kameralar, davlat va korporativ ma'lumotlar bazalari, mobil geolokatsiya vositalari va boshqalar.

Shuningdek, IJT – davlat boshqaruvi sohasidagi nisbatan yangi fenomen. Shu bois ushbu mavzu bo'yicha akademik nashrlar soni nisbatan kichik (ammo tez o'sib bormoqda), IJT haqidagi haqiqat aralashgan afsona va uydirmalar esa, ko'pincha tizim mohiyatini buzilgan tasavvurga olib kelmoqda. Mahalliy ilmiy jamoalar uchun IJT fenomeni hali ham "oq dog'" bo'lib qolmoqda: ilmiy va publitsistik adabiyotlar bu loyiha mohiyatini chuqur anglamay, uni bezash va idealizatsiya qilishga moyil (ko'pincha), yoki aksincha, haddan tashqari bo'yashga. Bunday holatning ehtimoliy sabablaridan biri IJT ning tarixiy shart-sharoitlaridan va uning doktrinal kontekstidan ajratilgan holda ko'rib chiqilishi bo'lib, bu IJT paydo bo'lishidan avval XXRda ilg'or ijtimoiy tartibga solish, nazorat va "menedjment" texnikalarini muhokama qilish va loyihalashtirish jarayonlarida yuz bergan. Bularning

barchasi, bizning fikrimizcha, shoshqaloq xulosalarga olib keladi, masalan, SSK kommunistik "totalitar" mafkuraning o'ziga xos natijasi, yoki aksincha, oddiygina reyting (scoring) mexanizmi, qarz oluvchining moliyaviy kreditga layoqatini tekshirish institutining davomi, deb tushuniladi. Shuning uchun, IJT ning zamonaviy davlat boshqaruvidagi fenomen sifatida mohiyatini to'liq anglash uchun, avvalo uning tarixiy va doktrinal asosi haqida chuqur tahlil qilish lozim. Ushbu maqsad, xususan, IJT ning shakllanish sharoitlari ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixiga va umuman dunyo siyosiy-huquqiy fikriga, avvalo, "g'arb" ijtimoiy institutlariga tegishli bo'lgan milliy va milliy bo'lmagan omillarni ajratib ko'rsatishni nazarda tutadi.

Yuqorida keltirilgan hamma gaplar IJTning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan omillarga tegishli, ammo uning bevosita ildizlarini siyosiy-falsafiy doktrinalar va o'tgan davrlarning huquqiy loyihalarida emas, balki yaqinda sodir bo'lgan tarixiy voqealarda, aniqrog'i, Xitoyda bozor transformatsiyalari boshlanishi bilan yuzaga kelgan aniq vazifalar va muammolarda izlash kerak.

1978 yilda islohotlar va ochiqlik siyosatini e'lon qilgan Xitoy rahbariyati tez orada kreditlarni qaytarish muammosi, firibgarlik holatlarining ko'payishi va yashirin biznes shakllarining paydo bo'lishi, shu jumladan, yashirin bank faoliyati kabi bir qator o'tkir muammolar bilan duch keldi. Umuman olganda, iqtisodiy faoliyat sohasida qalbaki mahsulotlar ishlab chiqarish va vijdotsiz tadbirkorlar tomonidan sifatsiz va xavfli xizmatlar ko'rsatish muammosi keskin qo'zg'atildi.

Bozor munosabatlarini tartibga solish zarurati tug'ildi, lekin bu ishni chet el investitsiyalarini qo'rqitmasdan va Jahon savdo tashkiloti talablarini buzmasdan amalga oshirish kerak edi, bunga tayyorgarlik 1980-yillarning o'rtalaridan beri davom etib, 2001 yil dekabrda XXXning qabul qilinishi bilan yakunlandi. Xitoyda iqtisodiy sub'ektlarning faoliyati ustidan davlat nazoratini ta'minlash bo'yicha vazifa qisman bir qator normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, 1993 yildagi Iste'molchilar huquq va manfaatlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun, 1993 yilgi Mahsulot sifati to'g'risidagi qonun va 1994 yilgi Audit to'g'risidagi qonun qabul qilinishi yo'li bilan hal etilgan. Biroq, qonunchilik tartibga solish bilan bir qatorda, bozor ishtirokchilari o'rtasida va davlat bilan o'zaro aloqada moliyaviy xavflarni baholash va muvozanatlash mexanizmi bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan institutlarni yaratish zarur edi.

Ko'rinishidan, ijtimoiy kredit tizimi haqida rasmiy eslatma birinchi marta Jiang Zemin tomonidan 2002 yil 8 noyabr kuni XVI Butunxitoy Kommunistik partiyasi qurultoyidagi ma'ruzada paydo bo'lgan (haqiqatda, ko'proq nutq shaklida, balki mustaqil tizim yoki platforma ma'nosida emas): "Biz bozor munosabatlarini tuzatishimiz va me'yorlashtirishimiz, zamonaviy bozor iqtisodiyoti bilan mos keladigan ijtimoiy kredit tizimini tashkil etishimiz kerak. <...> Biz davlatning iqtisodiy tartibga solish, bozor nazorati, ijtimoiy boshqaruv va ommaviy xizmatlar ko'rsatish funksiyalarini amalga oshirishni takomillashtirishimiz, tekshirish va ruxsatnoma berish bo'yicha ma'muriy tartiblarni soddalashtirish va standartlashtirishimiz kerak."

Ushbu dasturiy maqsadlar e'lon qilingan vaqtga kelib, IJTni yaratishga tayyorgarlik ishlari allaqachon davom etayotgan edi. 1990-yillarning oxirlarida Xitoy Fanlar Akademiyasining Jahon iqtisodiyoti va siyosati institutida Lin Tszin Yue boshchiligidagi guruh AQShda kredit institutlari faoliyatini o'rganish asosida bozor ishtirokchilarining kredit qobiliyatini baholash bo'yicha asosiy konsepsiyani ishlab chiqdi. IJTni ishlab chiquvchilar o'zlarini allaqachon ishonchli deb topgan kredit baholash tizimlariga, eng avvalo AQShdagi FICO tizimiga tayandilar. FICO — bu Fair Isaac Corporation tomonidan yaratilgan skorlovchi model bo'lib, kredit tashkilotlari tomonidan potensial qarz oluvchilarning kredit qobiliyatini baholash uchun ishlatiladi. Ushbu modelning birinchi versiyasi 1956 yilda paydo bo'lgan va shundan beri bir qator o'zgarishlarga uchragan. Ushbu model doirasida kredit qobiliyatini baholash mijozning oldindan qabul qilingan kredit majburiyatlarini bajarishi to'g'risidagi ma'lumotlarni (kredit tarixidagi ma'lumotlar) tahlil qilish, shuningdek, ijara, kommunal xizmatlar va sug'urta to'lovlari kabi kengroq ma'lumotlar asosida amalga oshiriladi. Turli ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlarni to'plab, skorlovchi tizim potentsial qarz oluvchining kredit qobiliyatini hisoblash uchun matematik algoritmlardan foydalanadi. Xitoy IJTsi FICOning Osiyodagi analoiga aylanishi kerak edi va haqiqatan ham, 2000-yillarning boshida Xitoyda ishga tushirilgan birinchi pilot loyihalar o'z funktsiyalariga ko'ra g'arb moliyaviy skorlash tizimlaridan deyarli farq qilmagan.

2007 yil aprel oyida, maqolaning boshida aytib o'tilgan Xitoy Davlat Kengashi kotibiyatining yakuniy xulosasidan so'ng, o'sha kotibiyat tashabbusi bilan Ijtimoiy kredit tizimini yaratish bo'yicha idoralararo kengash chaqirildi, unda Xitoy Kommunistik partiyasi, Moliya vazirligi, Davlat sanoat va savdo boshqarmasi va Ichki xavfsizlik vazirligining 46 vakil ishtirok etdi. Keyinchalik kengash tarkibiga Xitoy Kommunistik partiyasi Markaziy intizom qo'mitasi, Markaziy ruhiy tsivilizatsiya qurilish guruhi, Markaziy propaganda bo'limi, Oliy xalq sudi va Xitoy Oliy xalq prokuraturasi vakillari ham qo'shildi.

Idoralararo kengash ishtirokchilarining tarkibini kengaytirish IJTga yondashuvning o'zgarishini aniq ko'rsatadi: dastlab Xitoy rahbariyati uning vazifalarini asosan mamlakatning moliyaviy-kredit institutlarini sog'lomlashtirish yo'nalishida ko'rgan bo'lsa, asta-sekin Xitoy hukumati IJTdan ijtimoiy nazorat, davlat xavfsizligini ta'minlash va amaldagi rejim barqarorligini ta'minlash vositasi sifatida foydalanish imkoniyatini anglab etdi.

IJTdan ijtimoiy nazorat vositasi sifatida foydalanishga yo'naltirishdagi muhim xizmat Chjoun Yonkan tomonidan amalga oshirilgan. U 2002-2007 yillarda Ichki xavfsizlik vaziri va 2007-2012 yillarda Xitoy Kommunistik partiyasining Markaziy siyosiy-huquqiy komissiyasi raisi lavozimlarida ishlagan va keyinchalik korruptsiya uchun hibsga olingan va umrbod qamoq jazosiga hukm qilingan. Aynan Yonkan fuqarolarning xulq-atvorini qonuniyligini va hatto ularning "baxt" darajasini baholashni taklif qiluvchi "ijtimoiy boshqaruv tizimi"ni yaratish g'oyasining muallifi hisoblanadi. Ko'rinishicha, ko'p jihatdan uning say-harakatlari tufayli XXR rahbariyati davlat xavfsizligini mustahkamlash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun eng yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda kuzatuv va

nazoratni kuchaytirishga intilgan. Bu nafaqat SSKni yaratishga olib keldi, balki "Oltin qalqon" (ko'proq "Buyuk Xitoy fayrvoli" sifatida tanilgan) loyihasini amalga oshirishga ham olib keldi. Bordi-yu, qanday bo'lmasin, natijada moliyaviy reyting ijtimoiy nazorat bilan bog'lanib, dasturiy mahsulotlarini sotadigan xususiy kompaniyalar emas, balki davlatning qo'lida, hozirgi kunda "Ijtimoiy kredit tizimi" nomi bilan mashhur bo'lgan narsa bo'ldi. Ushbu platforma ma'lumot almashish va katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalari asosida ishlaydi va kundalik xulq-atvorga, shaxslarning odatlariga ta'sir qilish, ularni doimiy va ko'rinmas kuzatuv ostida ushlab turishga imkon beradi.

Siz o'z majburiyatlaringizni vaqtida to'laysizmi, iste'mol qilishdagi istaklaringiz qanday, qancha daromad olasiz va qancha pul sarflaysiz, sizning nomingizda huquqbuzarliklar yoki axloqsiz hodisalar mavjudmi, qo'shnilaringizdan shikoyatlar kelib tushdimi, ish joyida o'zingizni qanday ko'rsatyapsiz – ushbu savollar hozirda SSK loyihasiga birlashgan mexanizmlarning funksiyasini shakllantiradi. Kelajakda bu mexanizmlar ijtimoiy munosabatlarning barqarorligi, muntazamligi, takrorlanishini mustahkamlash, "ishonchli" xatti-harakatlarni rag'batlantirish va fuqarolarni "ishonchni buzuvchi" xatti-harakatlardan qaytarishga olib keladi.

Shubhasiz, IJT jamiyatni boshqarishning samaradorligini oshirish bilan birga byurokratiyaning faoliyatini ham ko'proq nazorat ostiga olish va shaffofligini oshirishga imkon beradi, bu esa davlat xizmatida korrupsion xatti-harakatlarni yanada qiyinlashtiradi. Bu, go'yo, davlat boshqaruvida qo'llanilayotgan yangi texnologiyalarning foydali tomonlarini ko'rsatishi kerakdek. Shu bilan birga, IJT va unga o'xshash loyihalarning "qorong'i" tomonlari ham mavjud: shaxsiy erkinlikning chegaralanishi va ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan shaxslarning ularni suiiste'mol qilish ehtimoli, shuningdek, ijtimoiy reytingga qarab subyektlarni toifalarga ajratish, yangi "kast" ijtimoiy tuzumini amalda mustahkamlash va qonuniylashtirish; huquqiy va axloqiy majburiyatlar o'rtasidagi chegaralarni xiralashtirish, shuning uchun axloqiy burchni bajarishni qo'rqitishsiz ham, kamida, manfaatdor va tobora kamroq anglagan holda bajariladigan majburiy marosimga aylantirish; fuqarolik jamiyati ichidagi kundalik munosabatlarni davlat va korporatsiyalar tomonidan nazorat tizimining bir qismiga aylantirish; ijtimoiy munosabatlar sub'ektini faqat ishlab chiqarish-iste'mol zanjirida vositachi bo'lish qobiliyati bilan baholashga aylantirish.

Paradoksal holat shundaki, IJT ni ko'rib chiqishda va uning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari eng katta xavotirni uyg'otadigan barcha narsalar ko'p jihatdan allaqachon G'arbda tayyorlangan va oldindan belgilangan. Xitoyning IJT si va unga tegishli nazorat texnologiyalari "g'arb" ijtimoiy institutlarining rivojlanish tarixini tipik "sharq" siyosiy va ijtimoiy-madaniy an'analari bilan bog'laydigan bir turdagi "ko'priq" bo'lib qolmoqda. Unda ajablanarli tarzda quyidagilar birlashdi:

- Bentamcha-modernistik panoptizm, uning doimiy individualizatsiyalangan nazorati bilan, har bir kishining intilishlarini hisobga olish va har qanday vaqtda har bir kishini tekshirish imkoniyati;

- Tayloristik kundalik harakatlarni avtomatlashtirish, ongni chetga surish va korporatsiyalar, jamiyat va davlat uchun xizmat qilish;

- Konfutsiylikda huquq va axloqning noaniqlashuvi, kundalik rituallar va ruhlarni huquqiy ko'rsatmalar bilan almashtirish va huquqning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi ahamiyatini kamaytirish;

- Legizmida jazolarni qat'iyligi va jamiyatni shunday boshqarish, unda a'zolar birbirlarini kuzatishi kerak;

- Xitoy ijtimoiy institutlari tarixiga xos bo'lgan jamoaviy javobgarlik texnikalari, shaxslarni darajalash, shaxsiy ma'lumotlarni hisobga olish;

- Dastlab AQSh va boshqa rivojlangan kapitalistik mamlakatlarda paydo bo'lgan moliyaviy skoring modellari.

Dastlab, Xitoy IJT ishlab chiquvchilari kredit baholash tizimlarini qurishda G'arb tajribasiga asoslangan edilar; endi, ko'rinishicha, Xitoy tajribasi "ilg'or" bo'lib, butun dunyoda qabul qilinmoqda. Bugungi kunda biz barchamiz, ijtimoiy kredit tizimlari va unga aloqador mexanizmlarning butun dunyo bo'ylab tez tarqalishiga guvoh bo'lamiz. Xitoy kuzatuv tizimining ayrim elementlari allaqachon Ekvador, Boliviya, Qozog'iston, O'zbekiston, Pokistonga eksport qilingan. COVID-19 koronavirus pandemiyasi sharoitida ushbu texnologiyalar yanada tezroq joriy qilinmoqda, ba'zan esa panatseya sifatida: kundalik hayotimizga mobil geolokatsiya, QR-kodlar va yuzni tanib olish bilan tashqi kuzatuv kameralari yordamida harakatlar nazorati allaqachon kirib keldi. 2020 yilning 1 iyulidan boshlab Moskva hududida sun'iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish uchun eksperimental huquqiy rejim joriy etiladi.

G'arbiy IJT tadqiqotchilaridan biri uni "ximera" deb qiyoslagan, ammo bu mifologik mavjudotning "tirnoqlari" haqiqatda mavjud va sezilarligini qayd etgan. Doktrinal tadqiqotlar va real tarixiy amaliyot bu ximerani, texnik taraqqiyot yutug'i ko'rinishida paydo qildi. Bizga bundan foydalanishning mumkin bo'lgan foydasi va potentsial xavfini o'rganishdan boshqa narsa qolmaydi. Oxir-oqibat, Melvin Krantzberg tomonidan shakllantirilgan aksiomani doimo yodda saqlash kerak: "Texnologiya na yaxshi, na yomon, lekin u ham betaraf emas."

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Aristotel. Siyosat. M.: Akademik loyiha, 2015. 318 b.

2. Butkevich S. A. Xitoy Xalq Respublikasida ijtimoiy kredit tizimining Kriminologiya oynasi // Rossiya Ichki ishlar vazirligining Ural yuridik instituti byulleteni. 2019. No 1. P. 111-116.

3. Danilin P. N., Xilko I. Yu. Rivojlanish tarixi va tizimni amalga oshirish istiqbollari Xitoy Xalq Respublikasi va rus tilida ijtimoiy kredit (reyting). Federatsiyalar // Evroosiyo yuridik jurnali. 2018 yil 8-son (123). 48-50-betlar.

4. Eliseeva A. D., Leifu G., Bepalko A. A., Kurbatov D. S. Ijtimoiy tizim kredit zamonaviy meritokratiya uchun axborotni qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida // Tizimlar va boshqaruv. 2019. № 1(4). 195-205-betlar.

5. Zuenko I. Xitoy (anti)utopiya: raqamli diktaturani alohida qurish olingan mamlakat [Elektron resurs] // Profil. URL: <https://profile.ru/politics/china/kitajskaya-anti-utopiya-postroenie-cifrovoj-diktatury-votdelno-vzyatoj-strane-67927/>
6. Kampanella. Quyosh shahri // 16-17-asrlarning utopik romani. M.: «Badiiy adabiyot», 1971. 143-190-betlar.
7. Lenin V.I. Sovet hokimiyatining bevosita vazifalari // V.I. Insholar. T. 27. M.: Davlat siyosiy adabiyot nashriyoti, 1950. 207-246-betlar.
8. Batafsil T. Utopiya // 16-17-asrlar utopik romani. M.: “Badiiy adabiyot”, 1971. 41-140-betlar.
9. Ortega y Gasset X. Omma qo'zg'oloni. M.: AST nashriyoti, 2017. 256 b.
10. Kredit tarixi sub'ektining individual reytingini ishlab chiqish: uchun hisobot jamoatchilik maslahatlari [Elektron resurs] // Rossiya banki. URL: https://www.cbr.ru/Content/Document/File/72590/Consultation_Paper_190626.pdf